

III. Hagományaink

AZ UTOLSÓ BOSZORKÁNY

Bölcs királyunk, Könyves Kálmán alighanem korán mondta ki a szentenciát:
— Boszorkányok pedig nincsenek . . .

Nem is olyan régen halt meg az utolsó boszorkány. A Börzsöny, ez a büszke ifjú fejedelemasszony még jól emlékszik rá. Szoknyájának Ipoly felé libegő fodrában szerényen bújik meg egy kis hegyifalu, szülőfalum.

A XII—XIII. századtól szolgálja hű jobbágyként éltetőjét, a Csóványos-koszorúzta megbékélt vulkánt.

A hegyek örökké élnek. És az emberek?

A hazajáró lelkek, a reménytelenül vergődő kísértetek. a nép képzeletének e régi szülöttei talán a rövidre méretezett emberi élet ellen lázadoznak.

— Ki tudja?

Nem mentünk messzire a térben. Az időben sem kell. Csak nagyanyám koráig merészkedjünk vissza!

Véresen lebukott 1848 napja. A kiegyezés vértelen holdat lopott a sötét magyar égre. Csönd van, halotti béke. A sivár nyomorúság talajában mégis életerős virágok készülnek bimbót nyitni. Napfény nélkül nehéz.

Luca-este van. Pereg az orsó, reszket a szó. A legények ugyan lesik a lánykezekből véletlenül ki-kiszökő zálogot, hiszen csók jár érte.

Mégis inkább éjfélel temető ez. Kinn vigasztalan, fojtogató sötét, benn körmos petróleumlámpa . . .

— Hallottátok? Víziéket nyomják. Minden éjjel kísértetek járnak náluk. Már a pap is megszentelte a házat, nem ér semmit. A kéményen jönnek be. Olyankor füst szikra és hamu csap ki a kemencéből. Mozdulni sem tudnak a vackon, míg nem szól a kakas.

— Mestrának a kanásznak kellene szólni. Tud az hozzá. Mindnyájan táncoltunk dudájára, mely akkor is szólt, amikor falra akasztotta és elment.

— Tudjátok —, azon a farsangon, amikor falra akasztott dudájára vígan jártuk a frisset, miközben őt a hatodik faluban, a nógrádi vár csonka tornyán látták. Úgy mászott fel a tetejére, hogy — Isten bizony — szédültek, akik felnéztek rá a szürke hajnali völgyből.

— Marisunknak pedig egy valóságos düglött patkányt húzott ki a melléből, mikor két esztendeje megrontották szegényt.

Remeg az öregasszonyok ajka. A lányok izgatottan mocorognak. A legények tancstalanul bámulják egymást. A hosszú lócán, éppen a mohával betömött ablak előtt egy gyík szemű barna lányka különösen élénk.

Mozdul a szél . . . Kívülről fájdalmas nyöszörgés hallik. A meg nem keresztelt gyermekek lelkei sirnak így, akiket a temetőárokba ásnak el.

Élesen megcsikordul a kerekeskút láncá.

— Jaj, halálmadár! Itt kuvikol!

Hirtelen megzördül az ablak. Réműlt emberek buknek le a földes padlóra. A kormos lámpaüveg elpattan. A friss trágyával becsapott föld zöldes, nyirkos és erős szaga van. De ki érzi most ezt?

Az ablak előtt még egy pillanatig a padon marad a lány. Szeme ijesztően csillog. Ő is levágódik a földre. Halálos feszültség. Végre lehúzza az a lány a vadul imbolygó lámpa kanócát.

Panni ángyi, az előimádkozó miatyánkba kezd. Torz hangok buknek elő az összeszorult torkokból.

A halálsápadt gazda meggyújtja a viharlámpást, kitántorog a konyhába. Idegekbe markol az asztalfia száraz csikorgása. Fokhagymagerezd kerül elő. Misa bátya térde beteges táncot jár, míg gémberedett ujjakkal keresztet rajzol a verejtékkel kiveret homlokokra, az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében . . .

Oszlik a réműlet

— Látjátok? Megmondtam . . .

— El kellene menni az emberekért!

A legények szégyenlős feszengéssel szegik le fejüket. Nagy csuklások, kínos hallgatás.

Feláll a lány. Barna arca lázas tűzben ég. — Majd én.

— Jaj, Márikám! Nem félsz, nagyon vigyázz!

Nyikorogva felsír a pitvarajtó.

— Nahát, ez a lány . . .

Panni nene halottsirató hangján megszólal: — Jézus, Máriám! Láttam, láttam. Viski Rozi volt. Mindig mondtam, hogy ő az utolsó boszorkány. Emlékeztek arra a vaksi szemére? Az ördög húzta rá a hályogot. Jaj, hogy bámult be vele az ablakon! Már rothadt róla le a hús. Fehér lepedőben volt. Nem is ér meg száz évet olyan, aki nem az ördöggel cimborál. Nem is mentem én még a temetésére sem. Jaj, csak meg ne kísértsen, meg ne nyomjon!

No, persze vénasszonyok . . . Bátor, szitkozódó férfihangok. Határozott lábak katonás cuppogása. Görbe-bot, fokos, fejsze. Menekülj, boszorkány! Jönnek az emberek.

— Majd mi megmutatjuk!

— Hitvány asszonynépség.

— És azok a híres legények! Szép dolog, mondhatom.

— Itt van-e mindenki?

Felszabadult zsvajvágás. Megered a lányok nyelve, vidám hegyipatak, itt-ott a legények még szégyenkezve pusmorognak.

— Gyerünk, emberek!

— Úgy-úgy sógor, menjen csak előre, maga mögött a kisbárány is farkasnak érzi magát.

Hol van itt már a félsz? Erő, ész, no, meg az a sok lámpás. Bár az utóbbi inkább árt, nem világít az igazában, sőt, még el is vakít.

— Csak itt a Szoroskán érvünk ki!

Egy-egy csapzott szőrű fehér kutya félénk osonása riogatja még a nyúlszívűeket, de ezek sem mutatják.

Igen jó lenne már az ágyban, egy kicsit összébb bújnának, legjobb lenne persze a tyúkokat etetni . . . Hogy az az átkozott kakas!

— Jaj! — Gyuri sógor a leszúrt bika rémületével belebödül a lucaesti éjszakába. Mindenki megdermed a vér. Nincs egy sikoltás, egy Jézus-Mária. Több ez már mint rémület.

A Szoroska vége felől fehér lepedő lebeg. Jön — s ezt most mindenki látja —, az utolsó boszorkány.

Eszelős rohanás. Tépik a gyengét. Ajtóstul zuhannak a rémséges fonóba. Még az sem nyikkan meg, akit eltiportak. Ezen éjjelen nem aludt a falu.

Egyszer aztán szent Luca éjszakája is elmúlik, s megszólal a kakas . . .

Az ölfavágók tovább döntötték az erdőt. A fahúzók megláncolt talpú román-szánkójukon lekinlódták a hegy kincseit a völgybe. Egyet-egyet néha szétzúzott egy vén tölgy, vagy letepert a szánkó.

Néhány bakancsbal kevesebb zörgött a templomi kórus falépcsőjén, egy-két féldecivel kevesebb törköly fogyott Mizelnél, és néhány családban a száraz kenyér után elgurult az apró krumpli is az éhes szájak előtt.

Márika Mári lett. Rendes embert kapott. Született ezer mestert, Kutakat ássott, vizet fakasztva a sziklából, pincéket vájt a hegyoldal fanyar borának, az észvesztő „fehérotellónak”.

Feltépte a bércek földlepte oldalát, meszet égetett. A halottaknak sírkövet faragott, később, miután jobbkezéről három ízt géppuskájával együtt Galiciában felejtett, megfaragta a Hősök-szobrát is azoknak, akik magukat is ottfelejtették valahol a messze idegenben.

De közben egyszer még jelentkezett az utolsó boszorkány. Akkor volt ez, mikor a nehezen meghódított hegyoldalak sovány földjéről véggépp elűzte a nemes szőlőt a filoxérát követő n o v a .

A fehér-othello hálás volt a föld mélyén rejtőző pokolnak, mely kiokádta haragját a látát. Bőven ontotta haragoszöld bogyóit, és sátáni levével pokollá tette számtalan család életét. Talán sohasem volt még ennyi sírás Börzsöny völgyeiben.

Húvós késő-őszi esteken sötét árnyak lopóztak a szelíd hegyoldalak sziklapincéi felé, a pokol kapuiba. Jót soseslátott emberek részeg önkívületben estéről-estére itt segítették korábbi győzelemre a tüdőbajt.

Még messzebbre gurult az apró krumli, még gyakrabban kísérték ki fehér korporsócskákat a hegytetőre.

És akkor történt valami. Borzongató szelek indultak éjjeli útjukra a Nagy-Hídeghegy felől. A sovány Hold is fázott. El-elbújt a kísérteties ezüstfelhők közé. A temető alá vésett pincékből vért köpő részeket kurjongatása hangzott a lapuló zsúptetők felé. Az éhezésben megfáradt gyerekek összelábmód szenderegtek a régkihült hitvesi ágyban. A koravén asszonyok rettegve foltozták a rongyos ingeket. (Bizony, az a kemény vázson is csak elnyúvódik egyszer.)

Szegény megnyomorított lelkek . . . Riadtan fülelnek a pincék felé. Nem gondolnak másra, csak a tegnapi kék foltokra, a ma veréseire és a holnap borzalmakra.

De ezen az éjszakán késett az ember.

— Istenem, csak nincs valami baja? Már éjjél is lehet . . . No, ez már ő. Hála Istennek! Jaj, most megint mi lesz! Szegény kis árváim . . .

Betámolyog az ember.

— Jézusom! Joso, mi van veled? Csupa vér az arcod! Várj, hozom a lavórt. Az ember üveges szemekkel, értetlen rémülettel leroskad a sámlira . . . Ott is marad reggelig. Azon az éjszakán szemernyit sem aludt az asszony, de a gyerekek szeptember vége óta először jól aludtak.

Másnap hajnalban, mielőtt vállára vette Joso bácsi a nagyfejszét, odaszólt az anyjuknak: — Örzi, ha akarod, délután hozhatnál haza egy kis bort. De délután, érted-e?

Dehogy értette szegény, soha még így nem reszketett emberéért. Át is szaladt a szomszédba Máriához. Csak a muskátlival telezsúfolt ablakon át kiáltott be: — Komasszony, beteg az emberem!

Egy-két héten belül azonban furcsa hírek kaptak lábra. A pincegádorba egyre több ember verte be a fejét. Arról is suttogni kezdtek, hogy boszorka veri meg súkkal a férfiakat. Igen, ezek a vénasszonyok mindig kitalálnak valamit. Az ugyan különös, hogy mindenkor a legduhajabb veri szét a fejét, dehát talán természetes is. A legrészegebb tud legkevésbé vigyázni magára.

Mindenesetre, azon az őszön kevesebb volt a vígság a pincékben, de mintha a sírás is kevesebb lett volna.

Régi dolgok ezek. Ki tudja, igaz-e? Sokmindent beszéltek a régiek. . . . No, itt le is tesszük a bazárkát. Hiába, csak nehéz ez a fa, ha mégolyan vékony és száraz is. Nézd csak milyen szépen piroslik már a som! Keress csak, biztosan lelsz ott az avarban is, az már jó puha, édes. Csak nehéz megtalálni a veres levelek között.

Mégis megtaláltam. És amíg pihentünk, kedves szokása szerint mesélni kezdett nagyanyám.

— Látod, fiam, ott azt a szakadékot? Úgy hívják, hogy Vérpatak. Szomorú története van annak. Régen történt, nagyon régen. De már a vízőzön után. Árpád apánk vezetett ide bennünket. Éltünk is itt csendesesen, de egyszer csak jött a kutyafejű tatár. Mindenkit legyilkoltak, lángban állt akkor ott lenn az egész falu. Ide menekültünk a szurdokba. Nem is találtak volna meg itt bennünket, de egy hitvány ember borért elárulta a tatároknak. Kegyetlenül levágtak minden élőt, még a pólyásoknak sem irgalmaztak . . . Attól olyan veresek ott a kövek, a vértől. De azt a senki embert is felkoncolták ám!

— Hát azt én is megtettem volna, de maga hogy maradt meg mányikám?

— Óh, te csacsi, nem éltem én még akkor, ezt még az én tatám mesélte, gyerekkorában lehetett. Sok mindent látott az!

— Egyszer meg jöttek a törökök! Ott voltak Drégelyben. Volt nálunk valamikor egy hóbotos pap. Az azt találta ki, hogy a törökök ide házasodtak, és azért van nálunk sok olyan gömbölyű fejű kisgyerek, mint te vagy. De hazudott pap létére az az istentelen! Hogy is lehetne már egy töröknek olyan szép, okos gyereke, mint te? Azért, mert fekete vagy? Hát, ha egyszer lesütött a nap. Nem bújhatunk mi nyáron a vén hársfák alá mint ő a parokján.

— Ne ríj már, te csacsi, persze, hogy nem vagy török. Ne félj, el is zavartuk azt a bolond papot. Kossuth apánk fia vagy te. Ő kergette ki innen az ellenséget.

— Az ellenséget? Ki az ellenség?

— Az az ellenség, fiacskám, aki rosszat akar a szegénynek.

— De mi a rossz, mányi?

— Az, hogy az apád a fronton van, hogy Pista sógorod odaveszett, hogy a bátyád Erdélyben veszjei magát. Az a rossz, aki háborúba küldte tizennégyben nagyapád, most meg édesapád.

Nem értettem sehogy, talán nagyanyám sem értette egészen. Úgy láttam, mélyen eltűnődik, bár az is lehet, hogy azért hallgatott el, mert elindultunk, és komiszul húzta sovány, öreg, de még mindig egyenes hátát a bazárka, s ügyelnie kellett nagyon, hová lépjen a meg-megugró kövek között, a hirtelenlejtő hegyoldalon.

Az én mezitlábás talpamat is harapdálták kegyetlenül az éles kövek, de bőrtönbezárt gyerekegyam, még jobban rágták a kínzó gondolatok.

Mindegy. A fát cipelni kellett.

Sajnos, nagyanyám már nem sokáig cipelhette. Örökké fürge lábai — melyekkel szinte repült a sokévszázados ősi ösvényeken — ,hirtelen elnehezültek. Maguk is elszégyellték talán már csúfolni az örök rendet, a rohanást csillapító öregkor törvényét. Vagy talán megsajnálta nagyanyám az agyontaposott gyalogutakat, amelyeket — tudj' Isent miért — , mindig véresnek látott.

Vízparton lakott, vízbetegségbe esett. Sasróptű lelke azonban vidáman szárnyalt még. Tatám már nem fejtett követ. Puhább anyaggal bírkózott. Szakajtót kötött szalmából, filkosarat font nyuszolyagból.

Nagyanyám kedves öreg madárként gubbasztott a pirosszíves ládán, sovány párnafészekben. Feje felett barátságosan pislákolta a falilámpa fénye. Olvasott, olvasott, mindent. Friss Újságot, Új Nemzedéket, kalendáriumot, olcsó regényeket, kopott bibliát. Szájtátva hallgattam. Azóta soha senki így nem olvasott nekem. Gyíkszemei még akkor is tiszta fényben égtek, vagy éppen akkor ragyogtak legékesebben. Lehet, hogy szemüvege — melyet ócska madzaggal erősített zuzmarásodó fete kontyára, okozta ezt a különös csillogást. Máig sem tudom, honnan vette azokat a ríkatóan szép és okos történeteket, amelyek annyi vidámságot szereztek nekünk, s annyira igazak voltak. Úgy sejtem, azok a történetek csak nagyanyámban éltek, s vele együtt meg is haltak.

Átböngészttem később régi újságait, a kalendáriumot; a bibliát, de azokban egészen mást találtam.

Egyébként nagyapám mongolos képe is feloldódott, ha meséit hallgatta. Mesolyogni nem mert. Nem férfidolog az. De nagyanyám beavatott a titokba. Tatám széles orrcimpái árulkodóan remegtek ilyenkor. Haragudott is rájuk, de nem bírta velük. Bosszúból aztán ő is figyelt engem, bár márarra is gondoltam, hogy cinkos volt a két drága öreg, és tatám is tudta, hogy nagyanyám édes meséi nem léteznek azokban az újságokban, amelyek mögé a mesélő elrejtőzik.

Nagyapám azonban szemének sem bírta akkor parancsolni. (Pedig de büszke volt rá! Sasszem volt az még nyolcvankét éves korában is. A Vereshegyről is azonnal meglátta vele a távoli Oszmotrin-tetőn legelésző szarvast, még akkor is, mikor nekem hiába mutogatta. Ne is beszéljünk a Mál-oldali tinórkagombáról.) De most gyanúsan keresgélte melleskötényében és zsebeiben a rég kialudt pipát, melyet — legnagyobb mulatságunkra — véletlenül megmaradt két felsőfogával egyensúlyozott furán csücsörített szájában. Majd elúnta azt is, és ott a sámclin, ölében a félig-kész szakajtóval elnyomta az álmot.

Nagyanyám, akiről én még nem tudtam, hogy a halállal viaskodik menyaszszonyládáján, fürge kópésággal parancsokat osztogatott.

— Hozzál be egy vasat! A faragott kanalasból hozz be kanalakat! Értetlenül füleltem, de ügyesen kisurrantam a konyhába.

Ami mányikám akart és csinált, az mindig-mindig jó volt . . . Máris készen minden. Most kicsit erőlködve előrehajolt a ládán, kezében a tepsit, telve kanalakkal. Már le is dobta. Nagyapám felhőrdült, felugrott. Pénájához kapott, és magunk is alig hittük, de majdnem nevetett. Közben pipája mögül ezeket mormogta:

— Óh, te gyegyepógyes, no, te vén boszorka . . .

Nagyanyám tűszemén gyöngyeső patakozott, én csak úgy gurultam a nevetéstől,

ő is élesen felkacagott, majd sok-sok huncutsággal szemembe kacsintott. Most, egy ici-picit én is pajkos boszorkánynak láttam, gyorsan mellékuporodtam, öleltem, csókoltam.

Alig telt el egy-két hét. Engem akkoriban mindig korán feludni küldtek. Az nagyon nyugtalanított, hogy nagyanyám nappal is ágyban maradt. Édesanyám vigyázott rá. Azon az éjszakán sokan voltak körülötte. Egyszer aztán erőtlenül, el-elhaló suttogással, de határozottan kiparancsolt mindenkit. Csak édesanyámat nem. Már a szíve felé lopakodott a víz.

— Figyelj ide most jól, édeslányom! Amit most hallasz, azt ne tudja meg soha senki! Azon a régi-régi lucaestén az én orsóm zörgette meg az ablakot. Én kergettem meg lepedővel az embereket, az én karom volt a kemény pincegádor . . . Másnap egész környék siratta az utolsó boszorkányt.

Én nem tudtam sírni. Minden könnyemet kiégette az ijedt fájdalom. Először találkoztam a halállal, és éppen az én mányikámat ragadta el.

Édes nagyanyám! Ügye nem, haragszol, hogy felfedtem titkodat? Én csak azt tettem most, amit te is cselekedtél egész életedben. Egy kicsit segítettem, hogy mielőbb megszülessék az az igaz világ, amelyről annyit meséltél . . . A tudás világa . . . Tudod, a lepedővel most már nem sokat lehetne tenni. Te is megjárnál vele, mert a Szoroskában villany ég. Kevés még, de te tanítottál arra, hogy egyre több lesz a fény.

TÓTH IMRE

IVÁNYI ÖDÖN: